

SKOKOVA VARAŽDINSKA KNJIGA IN MEMORIAM JOŽI SKOKU (1931. – 2017.)

Prihvatimo li način kojim Joža Skok pristupa pojedinim piscima, variran biografsko-predmetni katalog sa sadržajnim i dorečenim informacijama, na uvijek jasnom, skoro klasičnom književnom hrvatskom jeziku, podsjetit ćemo da je rođen 1931. godine u Petrijancu kod Varaždina, da je nakon pučke škole u rodnom mjestu polazio Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu, da bi gimnaziju završio u Varaždinu. Studirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i zaključio svoju bogatu profesorsku karijeru, kao predstojnik Katedre za noviju hrvatsku književnost, s naslova koje je predavao na kraju punih deset godina. Prije toga profesor Skok je djelovao najviše na pedagoškim akademijama u Čakovcu i Zagrebu, od 1961. do 1978. godine i iz toga razdoblja znamo ga kao vrsnog predavača i proučavatelja dječje i novije hrvatske književnosti, ali i kao autora brojnih čitanki i antologija, čemu će se s vremenom pridružiti slična razgranata djelatnost na području hrvatske kajkavske književnosti.

Podsjetimo na najvažnije, redom – objavljeno u autorskim knjigama: *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća*; *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*; *Književno djelo Ivane Brlić Mažuranić*; zatim *Ignis verbi kajkavicae*, kao i knjiga *Garestinski panopticum*; *Književni ogledi i pogledi* te *Izvori i izbori iz hrvatske dječje književnosti* i dr.

Zatim, tu je veći broj antologijskih izbora iz hrvatske starije i novije, kajkavske i dječje književnosti; uvijek s popratnim tekstovima, rječnicima, relevantnim predgovorima i pogovorima, slično kao i nova, vjerojatno i najobimnija hrestomatija *Garestinski hortus verbi*. Priredio je i više kritičkih izdanja izabranih djela hrvatskih pisaca, a suautor je ili autor brojnih čitanki i niza zbornika recitacija i sl. Zauzet kao urednik časopisa za dječju književnost, odnosno književnog lista za pisce – *Radost*, kojemu je glavni i odgovorni urednik više od tri desetljeća, od 1978. godine. Jedan je od urednika časopisa *Kaj* i *Kolo*, itd. Dobitnik više uglednih nagrada (Davorin Trstenjak i Ivan Filipović, nagrade grada Zagreba i Varaždina), kao i dobitnik odlikovanja Predsjednika Republike s likom Marka Marulića. Rekli bismo, jedan iznimno radni, uspješan, i ispunjen život.

Kako sam već jednom zapisao, najproduktivnija je linija proučavanja hrvatske književnosti na dijalektima, pa tako i hrvatske kajkavske književnosti, bila ona koja se razvedenim hrvatskim dijalektima bavila stručno, i to ne samo s uskoga filološko-dijalektološkoga kuta gledanja, nego poduzimajući ozbiljna stilistička ispitivanja

pojedinih pisaca, zatim priređivanjem antologijskih izbora iz čakavske ili kajkavske književnosti, osobito pjesništva, kao i sistematskim književnopovijesnim istraživanjima pojedinih pisca, djela i razvojnih procesa pojedinih “književnosti” na hrvatskim dijalektima.

Pored vrijedne začetnice istraživanja starije hrvatske kajkavske književnosti Olge Šojat, koju su kasnije u najboljem smislu nastavljali Zvonimir Bartolić, Dunja Fališevac i Alojz Jembrih, najznačajniji autor među povjesničarima novije hrvatske književnosti, koji se bavio kompleksom kajkavske književnosti, svakako je Joža Skok. Sredinom osamdesetih godina, kada je još uvijek pisanje na kajkavskom, pa i bavljenje hrvatskom kajkavskom književnosti, bilo doživljavano gotovo subverzivno u odnosu na onodobne integralističke težnje, u svom napisu *Kajkavski kompleks* nastalom povodom do danas nenadmašenim, kada je riječ o interpretacijama kajkavske književnosti, obimnim Skokovim knjigama *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća* i *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, zapisao sam da se s kajkavskim kompleksom mogu označiti i književnost i stručnjaci koji se njome bave, jer se pored neospornog postojanja, kako bismo danas rekli, književno-kajkavskoga polja, može govoriti i o kompleksu manje vrijednosti. Poput Zvonimira Bartolića, koji je bio upravo objavio monografiju o Jurju Habdeliću, s jednakom se odvažnosti i sistematičnosti Joža Skok poduhvatio ogromnoga zadatka, naime da rekonstruirati glavne tokove kajkavskih djela u kontekstu novije hrvatske književnosti, i još više, da terminološki, dakle i metodološki odredi osnovna usmjerenja proučavanja cjelokupnoga kajkavskoga kompleksa hrvatske književnosti te da sintetizira sve relevantne doprinose kajkavske lirike modernom hrvatskom pjesništvu.

Najprije, Skok se između raznih mogućnosti, koje je nudila kritičarska i znanstvena praksa, kada je riječ o samom imenovanju pojave, odlučuje za odrednice kajkavsko, odnosno čakavsko pjesništvo, dok se za suvremeno pjesništvo determinirano određenom svojom idiomatskom osnovicom opredjeljuje za termin pjesništvo na zavičajnim idiomima. S tim je autor izbjegao negativne konotacije termina regionalno i dijalektalno, maksimalno neutralizirajući aksiološki aspekt u nazivu, ali je možda Matkovićevom zavičajnosti odškrinuo vrata novom podcjenjivanju, pa i nepreciznosti (s obzirom na sužen prostor zavičajnosti).

Kada danas provjeravam svoja ondašnja uvjerenja, osobito s obzirom na kompliciranu situaciju s onodobnim hrvatskim književnim jezikom, mogao bih se složiti sa Skokom da je pjesništvo na dijalektima (bilo) subordinirano onom na književnom jeziku, što je najvećim dijelom rezultat prihvatanja “izražajne superiornosti književnog jezika i izražajne podređenosti i ograničenosti koji se prihvaćaju tek kao njegova i izražajna dopuna ili neravnopravna opozicija”, čemu je posljedica izravna ili neizrav-

na minorizacija kajkavskoga ili čakavskoga pjesništva. (*Kajkavski kontekst hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća*, Zagreb-Čakovec, 1985: 172-173). Za razliku od onda, kada je naglasak bio na jeziku, danas kao da se više radi o procesu univerzalizacije standarda hrvatskoga pjesništva, kojemu čakavsko i kajkavsko književno stvaranje “kvari dojam” o reprezentativnom jedinstvu. Kao što i Skok primjećuje, spor između normativne prakse lingvista i svekolike književne proizvodnje u Hrvata stvorio je opoziciju između književnoga jezika i jezika književnosti, što se i danas osjeća premda u puno blažem obliku. Ukratko, mogli bismo reći da je u većine hrvatskih pisaca na djelu izvjesna dvojezičnost, potreba da se piše na svom materinjem jeziku, a naravno i obaveza da se služe književnim jezikom kulture kojoj pripadaju.

O svemu tome u svojim knjigama, kao i nekim kasnijim radovima, Joža Skok piše informativno i opširno, onda jednako kao i danas odbacujući ekstremna rješenja, ali i ustrajno ukazujući na snagu tradicije i razne nezamjenjive funkcije koje je kajkavština “preuzela na sebe” u distribuciji kreativnih potencijala hrvatskoga jezika i književnosti. U tom smislu posebno su zanimljiva kraća poglavlja o regionalističkom pokretu i zavičajnom pjesništvu, o dijalektalnoj teoriji i folklorno-kritičkom pristupu, teoriji jezičnog i zavičajnog povratka, o avangardističkim tendencijama i modernosti pjesništva na idiomima, kao i o komparativnim pojavama u svjetskoj i susjednim slavenskim književnostima (na ovom mjestu valja upozoriti i na antologijsku verifikaciju, koja je išla sporo, najčešće izdvojeno, a ne unutar “normalnih” pregleda), čime se ukazuje da hrvatski slučaj s dijalektima nije usamljen, ali je svakako najizrazitiji zahvaljujući sociokulturnim i povijesnim okolnostima. Pogledamo li unatrag vidimo da poslije Skoka zapravo nitko nije u hrvatskoj književnoj historiografiji, odnosno znanosti o književnosti toliko uspješno, problemski i do pojedinosti, raščlanio kajkavski kontekst hrvatske književnosti. Danas, kada se značajno obnavlja i hrvatska kajkavska proza, privlači mi pozornost Skokovo promišljanje o hrvatskim proznim piscima, primjerice o Đalskome, za kojega konstatira da mu jezik nije u svim djelima na istoj umjetničko-izražajnoj razini, ali i to da jezik jednog pisca kao i njegov doprinos književnom jeziku njegova vremena, treba ocjenjivati po djelima koja ga potvrđuju kao stvaraoca:

“U takvim slučajevima djelo se potvrđuje jezikom, a jezik umjetničkom snagom djela. Nema velikog ostvarenja koje je napisano slabim jezikom. Negirajući jezik jednoga pisca, istodobno negiramo i umjetničko značenje konkretnog ostvarenja. Jedan dio kritičara Ksavera Šandora Đalskoga bio je dosljedan u obostranom poricanju, dok mu je drugi nedosljedno isticao ostale elemente pripovjedačke umjetnosti a obarao se samo na jezik.” (Isto, 59).

Ili kada pregnantno iznosi ocjenu Krležina jezika:

“Krležine autobiografske reminiscencije na bakin jezik nisu sentimentalno-lirske

prirode nego memoarsko vraćanje najživljim jezičnim izvorima koji su se odrazili na ukupnoj jezičnoj materiji bogata Krležina djela koje je, obilatije i sugestivnije od bilo kojeg drugog hrvatskog pisca, protkano kajkavštinom. Dok je u jeziku svoje bake bio ponesen zvukom kajkavske fraze, njezinom pučkom gnomikom, širokim registrom atributivnih određenja, izričajnom ekspresivnosti i lucidnosti, u domobranskoj kajkavskoj frazi Krleža je osjetio dubinu i snagu ironije koja se pretvara u sarkazam i takvim osobnim, ubojitim oružjem, javlja se kao glas otpora svemu oko sebe.” (Isto, 69).

Stručni, kritičko-esejistički i izravni znanstveni uvidi Jože Skoka u hrvatsku književnost s obzirom na kajkavski udio i danas, kada smo svoj razgovor o književnosti preopterili književnim teorijama, djeluju poticajno i uravnoteženo. Za pisce, kao i za stručnjake koji o njima pišu.

O produktivnosti kajkavskoga pjesništva u kontekstu modernističke i avangardne lirike od Matoševa *Hrastovačkog nokturna* do Krležinih *Balada*, kroz pouzdane portrete i prikaze svih važnijih autora i knjiga govori druga knjiga komplementarna s prvom. U svim najznačajnijim elementima, u navođenju dosadašnje literature, u obnovljenim analizama i sugestivnom zbroju pojedinih interpretacija, Skokove studije o Domjaniću i Galoviću, Tomislavu Prpiću, Nikoli Paviću i Goranu Kovačiću te posebno *Baladama*, zaslužuju visoku ocjenu i stručnjaka i kritičara jer nisu komplicirane ili dosadne u izrazu, ni ekskluzivne u metodologiji, a bogate su rezultatima. Posebno se u tim tumačenjima ističe pučko-buntovnički karakter kajkavske poetike osporavanja, kao drugo lice secesijsko-impresionističke popevke, što je u Kerempuhovim *baladama* i lamentacijama Valenta Vudrige, iz Krležina romana *Na rubu pameti*, dobilo svoje opće avangardističko, modernističko značenje.

Svoju pak kritičko-esejističku interpretaciju *Balada* Joža Skok utemeljuje u shvaćanju kajkavskim kontekstom određena Krležina opusa, odnosno poredbenim paralelama prema srodnim europskim “likovima” i tradicijama pjevanja (Eulenspiegel-Kerempuh, Villon, Rabelais, i dr.), da bi osnovnim rakursom iz kojeg Krleža “promatra povijest okrećući doista njezin žalac prema njoj samoj” naznačio, nama i danas razumljiv, “martirij pobunjenika koji predsmrtnim solilokvijem živopisno predočuje ne samo svoj osobni bezazleni položaj već istovremeno otkriva iscereno lice povijesti” oličeno u hladnom i bešćutnom predstavniku “pravde”.

Zato je i inscenacija balade *Na mukah* doista mračna, jer se u “škuro osvjetljenom pozorničkom infernu nalaze nesmiljeni krvnik i nemoćna okrvavljena žrtva”:

“Time je na scenu povijesti autor izveo dva trajno prisutna protagonista uzdigavši ih do svepovijesnog simbola. Na toj sceni prestali su i jedan i drugi postojati kao povijesno-građanske ličnosti pretvorivši se, prvi u simbol okrutnosti i animalnosti, a drugi u simbol čovjekove patnje i stradanja. Osobna drama Gregorića i Gušetića sintetizirana

je u solilokvij jednoga lica koji je dovoljan da je iskaže u potpunosti i da postane alegorijom svih sličnih situacija bez obzira na prostor i vrijeme u kojem se dešavaju.” (*Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, Čakovec-Zagreb, 1985: 344).

Kao da se drama hrvatskih sukoba i nesporazuma s povijesti nastavlja, pa nije čudno što su *Balade* i u devedesetima doživjele još jedno monumentalno, likovno reprezentativno izdanje. U tom smislu, *Kerempuhovo ishodište* prerano preminuloga Mladena Kuzmanovića, o čemu sam povodom Skokovih knjiga također pisao, ukazuje kako ne treba ni tako iznimno djelo kao što su Krležine *Balade* proučavati izvan opusa jednoga autora, pa prema tome ni izvan sveukupnih procesa hrvatske književnosti (što se dosta često radi kad je riječ o kajkavskim djelima).

Međutim, ovdje bih se, ne samo prigodno, zadržao na vrijednom utemeljenom i temeljito odrađenom antologiziranju kajkavske književnosti, kojega se sustavno poduhvatio Joža Skok. Njegova antologija hrvatskoga kajkavskog pjesništva *Ogenj reči*, iako nastala nakon Kuzmanovićeve *Antologije novije kajkavske lirike*, koja je već uspješno pobrojala najvrjednije i najnovije kajkavske pjesnike i pjesme, uz zadržavanje kvalitetnog obzora za suvremene autore, proširena na narodnu i stariju kajkavsku poeziju, upozorila je na ozbiljnost kontinuiteta, neprestanoga pisanja i pojavljivanja vrijednih pjesničkih tekstova na kajkavskome. Kao da je postmodernističko zazivanje tradicije, oslanjanje na re-kreativne, intertekstualne postupke, ne bez popratne nacionalno-prosvjetiteljske sugestije, panoramskim antologiziranjem cjelokupnoga kajkavskog hrvatskog pjesništva htjelo upozoriti na pojedine autorske poetike, premda utemeljene u modernizmu, samu modernost prikazuju “mekšom”, književno i idejno subverzivnom prema svom vlastitom avangardnom projektu.

“U prezentaciji pojedinih autora”, pisao je Skok, “sastavljač je tragao za pjesnički prepoznatljivim ličnostima identificirajući u starijem razdoblju autorstvo većem broju tekstova, pa se tako kao ‘nova’ manje poznata imena pojavljuju Andrija Šajtić, Josip Keresturi, a djelomice i Juraj Malevac i Pavao Štoos, i to na temelju pjesama koje im se u kritičkoj literaturi već pouzdano pripisuju. Posebno je principom autorskih ličnosti sastavljač bio rukovođen u selektivnom izboru suvremenih kajkavskih pjesnika nastojeći u prvom redu izdvojiti ona imena koja, kao i u razdoblju kajkavske poezije moderne i međuraća, korespondiraju s pjesništvom i njegovim tendencijama na standardu, i čija su ostvarenja u doslovnom značenju pojma moderna poezija.” (*Ogenj reči*, Zagreb, *Kaj* XIX/4-6, 1986: 321).

Još je više taj svoj antologičarski princip autor primijenio u antologiji moderne kajkavske lirike 20. stoljeća, pomalo staromodnog naslova *Riječi sa zvirnjaka*, koja vrsnim izborom reprezentira nekoliko desetaka pjesnika, od kojih su neki po prvi puta opravdano dobili svoje važno mjesto u hrvatskom pjesništvu, poput Vinka Kosa,

Ivana Goluba ili Paje Kanižaja, Drage Britvića ili Željka Funde, Tomislava Ribića ili Valentine Šinjori, itd. Uz relativno očekivan izbor klasika modernoga i/ili postmodernoga kajkavskog pjesništva, pomno leksički i bio-bibliografski popraćen, *Antologija* upozorava da je ignoriranje novinske i akademske kritike suvremene hrvatske književnosti na kajkavskom više nego bjelodana zabluda. Riječ je o rijetko pouzdanom vodiču kroz dio našega pjesništva, koji ne može trajno ostati izvan glavnih tokova povijesti hrvatske književnosti i njezinih pjesničkih antologija.

Nešto je drugačiji slučaj sa Skokovim panoramskim izborima kajkavske drame i proze *Ogerliči reči* i *Ruožnik rieči*. Premda je starijim kajkavskim dramskim tekstovima u stručno-znanstvenom smislu već bila posvećena primjerena pozornost, studije i rasprave Nikole Batušića *Starija kajkavska drama* najnoviji su primjer ozbiljnoga, sintetičkoga znanstvenog proučavanja kajkavske književnosti, s novijom hrvatskom dramom i prozom mnogo je teže konkurirati u kanonskim vrijednostima hrvatske književnosti. Zbog toga mi se Skokove antologije kajkavske drame i proze čine više kao antologije kontinuiteta, odnosno panoramsko konstruiranje cjelokupnoga korpusa.

Suočen s mnogo manjim izborom kvalitetnih tekstova, osobito u autora novije i suvremene književnosti, Joža Skok će s pravom svoje izbore upotpuniti tekstovima usmene kajkavske književnosti, a pitanje novije književnosti otvoriti kajkavskim dionicama hrvatske proze općenito (K. Š. Gjalski, M. Krleža, Z. Majdak) te zaključiti ograničenim izborom kajkavske novelistike i esejistike (P. Budak, S. Draganić, B. Jelušić, Ž. Funda). Nešto je lakši bio izbor antologijske drame, odnosno kajkavske dramske interpolacije, scenarija i libreta, gdje se mogao zadržati na poznatim autorima i već afirmiranim kajkavskim tekstovima (J. Horvat, S. Kolar, M. Matković, M. Kerstner, Mujčić-Senker-Škrabe). Oba izbora, međutim, osim što otvaraju mogućnosti ozbiljnijega proučavanja hrvatske dramske i prozne književnosti na kajkavskom, stvaraju za to nužne pretpostavke, svojim uravnoteženim izborom i ustrajnom vjerom u njezino nastavljanje, nezamjenjivo doprinose ohrabrivanju pisaca da ne zaborave svoju "rieč materinsku", kao svoga prvoga jezika, ali ni svoju - drugu književnost.

Ne trebamo niti spominjati koliko je za te antologičarske poduhvate zaslužnoga člana *Kajkavskog spravišća* profesora Jože Skoka važna redakcija časopisa *Kaj*, kao glavni izdavač antologija, ali i kao ustrajni promotor ne samo nove kajkavske književnosti nego i kao ozbiljno, danas najozbiljnije, mjesto proučavanja i kritičke valorizacije novije i suvremene kajkavske književnosti, što bi već zasluživalo novu raspravu. Do druge prilike!

Druga prigoda – *Garestinski hortus verbi* – *Varaždinska književna hrestomatija*, Varaždinske Toplice, 2012., varaždinska književna hrestomatija Jože Skoka, vraća nas na prije nekoliko godina objavljenu autorovu knjigu eseja i studija *Garestinski*

panoptikum, koja je već najavila mogućnost cjelovitijega uvida u širi “varaždinski udio” hrvatske književnosti, od starije do suvremene književnosti.

Nosive rasprave te knjige, one o pjesnikinji Katarini Patačić, Krležinim varaždinskim vedutama i varijacijama, sintetičke studije o Zvonimiru Milkoviću i o Gustavu Krklecu, zaokruženi napisi o Miroslavu Šicelu i Ernestu Fišeru, kao i nešto ležernije pisani autobiografski zapisi, eseji i književne kritike o istim ili srodnim autorima i temama, najavili su autora koji varaždinskom književnom krugu pristupa sustavno, zavičajno samozatajno i s unutarnjim poznavanjem, pogledom iznutra. Ne trebamo se tome čuditi, Joža Skok prema svom djelu i djelovanju, kao da nikada i nije napustio svoju užu domovinu, sjeverozapadnu Hrvatsku, *hrvatski sjeverozapad* ili samo *sjeverozapad*, *hrvatski sjever* ili samo *sjever*, kako smo mu interno tepali.

Zato se možda i ne trebamo pitati koja je motivacija nagnala Jožu Skoka da objavi još jednu obimnu, stručno i znanstveno priređenu hrestomatiju, ovoga puta jezično, žanrovski i profesionalno različitu, a s koncentracijom na uže, varaždinsko književno i kulturno područje. I odmah možemo i odgovoriti: motivacija je bila pokazati širemu općinstvu vrijednosti književne kulture jednoga grada, njegove često skrivene i nedovoljno priznate potencijale i realizacije, naime ono čime Varaždin desetljećima zrači i osvaja. Naime, poznato je koliko je za sve nas, koji potječemo iz sjeverne, sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin važan, ne samo kao stožerni kulturni centar šire regije, nego prije svega kao grad, kao rijetko uspjela urbana cjelina, sagrađena prema skromnim, ali skladnim, po mjeri čovjeku ugodnoga življenja, funkcionalnim i harmoničnim dimenzijama. Varaždin je, kao rijetko koji grad kontinentalne Hrvatske, imao i ima što pokazati u kazalištu, u glazbi, u slikarstvu i arhitekturi, pa i u književnosti, pa i u znanosti, posebno u filologiji, odnosno povijesti književnosti, gdje je među vodećim gradovima u Hrvatskoj.

Naime, za književnost, puno njezino poštovanje, čitanje i uživanje u njoj, kao i za njezino stvaranje, potrebno je, izrecimo to i samokritički, mnogo više dokolice i opuštenosti negoli je naš čovjek, u stalnim borbama za samoodržanje, kroz povijest, ali na žalost i danas, posebno u strci za viškom bogatstva koje mu ne treba, mogao imati. Moj je dojam da zapravo nije slučajno da je Varaždin i varaždinski kraj dao više vrsnih ili solidnih profesora književnosti nego li istinskih pisaca. Zagledamo li se objektivno u Skokov *varaždinski vrt riječi*, zapazit ćemo da je u njemu gotovo više izvrsnih vrtlara, pa onda i tekstova o književnosti, od samoga cvijeća poezije. Iako su pjesnici sveukupno gledano ponajbolji. Ima nešto gredica s vrijednom prozom, a sasvim rijetko s dobrom dramom, unatoč već stoljetnom kazalištu u gradu, Varaždin nije novijoj hrvatskoj književnosti dao nijednog dramskog klasika, čak ni komediografa, premda je sve bilo kao pod rukom, i tradicija – s Titušom Brezovačkim te s

Miroslavom Krležom, kao rođenim Zagrepčanima posebno vezanima uz Varaždin, ali i obratno, kao i kajkavski jezik na kojemu se mogao stvoriti vrhunski moderni kritički, oporbeni teatar. Priznajmo si među sobom, Kukuljević ili Nemčić, Kerstnerovi popularni *Gruntovčani* ili jedino oni – nisu mogli zaživjeti na pozornici varaždinskoga kazališta kao obavezni repertoar.

Isto tako, drugo područje – novija i suvremena hrvatska proza, posebno roman, tek u posljednje doba dobivaju svoje značajnije autore, poput njegovom krivnjom neuvrštenoga Željka Funde te Borisa Perića i Denisa Perićića. Iako je i ovdje tradicija bila lijepa, prozno pisanje, propovijedi i pripovijedanje na kajkavskom bili su bogati i razvedeni, ali se čini da su zamjenom jezika, mnogim i mnogim varaždinskim piscima, navlastito pripovjedačima, u njihovom zaboravljenom i sve oskudnijem kajkavskom jeziku, za kompleksnije narativne strukture i sudbine, propali mnogi pripovjedni registri, mnoga istinska priča ili čak čitavi svjetovi kako našega ruralnoga, malograđanskoga, pa i mogućega gradskoga, varaždinskoga života, koji se tako teško odvajao od kajkavštine, od tog nevjerojatno otpornog našeg materinjeg jezika, kao mogućega jezika našega ispovjednog iskustva, pripovjedne invencije ili narativne prezentacije sjećanja. Habledićeve propovijedi, nabožna kajkavska barokna proza, našla je svoga kasnoga nastavljača tek u varaždinskom đaku Ksaveru Šandoru Gjalskom, koji kajkavskom kraju pripada sa svim svojim jezičnim nespretnostima, kakve često i sami ponavljamo ako želimo ispriopovijedati povijest svoje “kurije” ili obitelji ili posredovati pripovijedanjem makar samo svoje uspomene iz djetinjstva. Neće stoga biti neobično što će Joža Skok s oduševljenjem prikazati najuspjelije stranice iz Krležina *Djetinjstva*, i to baš onaj dio koji se odnosio na varaždinske jezične reminiscencije, na izražajni potencijal bake Terezije, na izvoru kojega se mogao zauvijek okrijepiti i jedan neosporno genijalni pisac, koji će uz njega vezati i izvore svoje inspiracije u drami o Glembajevima (ovdje predstavljenima prozom), te dakako nenadmašnim *Baladama Petrice Kerempuha*, jedinom svjetskom tekstu varaždinske, općekajkavske, općehrvatske klasike. Moram naglasiti Skokovu neprikrivenu simpatiju spram Krleže i u današnjim vremenima, u kojima se u ime nacionalne književnosti, taj možda i najnacionalniji modernistički hrvatski pisac, barem za nas iz sjevernohrvatske, kontinentalne književnosti, prečesto stavlja pod sitnozor ideološke kritike; to tim vrjednije, što dolazi iz pera nacionalno-politički i kulturno dokazana (da ne kažem, ranije i – prokazana) kritičara i povjesničara književnosti

Istinski vrijednosni iskoraci proznih pisaca varaždinskoga kruga bili su zapravo putopisi, ponajbolji oni Franje Horvata Kiša, a u novije doba to su kajkavske kraće proze, zapravo pjesme u prozi Ernesta Fišera i sasvim neočekivano, na pragu krvavoga osamostaljenja Hrvatske – dnevničke kronike *Bogomraki* Vladimira Malekovića.

Bi li skor romaneskne kajkavske ili varaždinske proze bio bolji da su Nenad Brixly ili Armin Rijavec bili bolje vrjednovani ili više ohrabreni, ne znamo, prema predočenim ulomcima u hrestomatiji očito bi, ali nama je zapravo ostala Barica Pahić Grobenski sa svojom obiteljskom bednjanskom sagom, kao jedinom regionalno relevantnom prozom suvremene varaždinstine (posebno u trilogiji *Bijela pjena zanosa*). Nakon predstavljanja hrestomatije u Varaždinu ona mi je prišla s vijesti da upravo priprema i svoju knjigu dramskih tekstova, a nedavno je izdala i jezično-stilski zanimljivu zbirku svojih kajkavskih kolumni.

Međutim, s poezijom je ionako bilo sve mnogo jednostavnije: bivajući dugo svojevrsnim rezervatom književne kajkavštine, rekao bih čitavo devetnaesto stoljeće, u kojemu se i zasigurno više čitalo negoli pisalo dobrih knjiga i novina, i na njemačkom i na mađarskom i na slovenskom i na oba hrvatska jezika, Varaždin počekom dvadesetoga stoljeća u književnost izlazi s dva izrazita talenta – Zvonimirom Milkovićem i Gustavom Krklecom. Već dobro usvojen štokavski književni jezik, onaj hrvatski Matoša i Vidrića, Begovića i Nazora, uostalom Tina Ujevića i Antuna Branka Šimića, postat će razvijenim, pomalo i artifičijelnim jezikom hrvatske moderne i ekspresionizma, kojemu će jezični standard iznenada potkopavati Dragutin Domjanić i Fran Galović, pjesnici kajkavske varaždinstine niti ne u tako udaljenom smislu. Više od formalne nepovezanosti s Varaždinom njih je mogla povezati urbana stilizirana Domjanićeva ladanjska popevka podjednako kao i Galovićeva gorična pjesma, koja će, uz već spomenute Krležine *Balade*, novom zamahu hrvatske kajkavske književnosti, pa tako i piscima varaždinskoga kraja, čak i nama koji smo s Varaždinom vezani tek uz njegovu knjižnicu ili parkove, uz duboki osjećaj doma i domovine, uz osjećaj pripadnosti širem zavičaju, dati novi smjer i polet, koji je rezultirao čitavom prisojnom stijenom od kajkavskoga ružičnjaka, ne samo u varaždinskom književnom vrtu, nego i u suvremenom hrvatskom pjesništvu, koliko god glavni vrtlari-kritičari i sami pjesnici, antologičari, to još ne žele priznati. Osim dakako Jože Skoka, koji je sve učinio da im se takva pogreška ne ponavlja.

I ovdje su, u *Garestinskom hortusu*, istaknute antologijske pjesme Ernesta Fišera, poput koje iz zbirke proznih zapisa *Morje zvun sebe* ili poput *Varaždinske suite*, pjesme neprolazne ljepote: *S patina kuća ljušte se stoljeća, još topla / kao laž staroga zlata, dok memljiva Drava / šumi u gluho doba svijeta: to Varaždin / u kiši budi se sabirući melankolično jutro...* A slično i Jagoda Zamoda na štokavštini i Božica Pažur na kajkavskom, pripovijedaju, ispovijedaju u formi pjesme žensku kob, kako onu koju priziva upitanost nad jezikom, nad oba jezika, tako i ona koju prepoznavamo kao posebnost ženskoga pisma. Kao što se uostalom i u pripovjednim izvještajima zbitima u poeziju pripovijeda o egzistencijalnom usudu *Jezuša vu puščavi* Tomislava Ribića,

odnosno svjedoči o svakodnevnici koja nam stalno izmiče – *Kajkavimo jutrešnji blues, moja Hrvacka i ja* Valentine Šinjori. Ukratko – Peričićeva *Terra combusta*:

Veter fučka...
Varaždin? Kaj je to?
Osemsto let, devetsto?
Barokni kipec, komedija,
crno sonce, alkemija?
Reka teče, smrad se zdiže
od turnja do najmenjše hiže.
Zagreb, Paris, Moskva, Rim?
Kaj boš ž njim? Kaj boš s tim?
Veter fučka... Je to znak?

A za njima ništa ne zaostaju tipični lokalni, regionalni pjesnici, koje bi i nacionalni pregledi i hrestomatije trebali uzimati u obzir, poput svestranoga Ivice Jembriha, Vladimira Korotaja ili Stanislava Petrovića, i još koga. Ne treba zaboraviti i neka prava mala otkrića, barem za mene, poput Izidora Poljaka, Biserke Težački Kekić ili Ivanke Kunić, i drugih.

Sasvim je drugačije s brojnim izvrsnim profesorima i stručnjacima za književnost, među kojima se ističu povjesničari književnosti. S pravom oni u Skokovu pregledu zauzimaju gotovo pola hrestomatije, cijelu trećinu vrta. Podsjetimo se, niz započinju Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić, a nastavljaju na najvišem nacionalnom nivou Luka Zima i Matija Valjavec, Brano Vodnik, Franjo Švelec i Miroslav Šicel, Zvonimir Bartolić, Milan Crnković, Ivan Cesar, Ivo Zvonar i Alojz Jembrih. Njima treba pripisati brojne poznate profesore varaždinske gimnazije, poput Drage Biščana, ali i same pisce koji su se znali predstaviti stručnom kritičko-znanstvenom riječi. O svima njima, kao uostalom i o svakom autoru uvrštenom u varaždinski *hortus verbi*, priređivač je napisao, što na svojim, što na tuđim istraživanjima utemeljeni kraći portret, pri čemu je za svakoga našao posebne riječi afirmativne potvrde. Nedostaje u tom nizu, razumljivo, još samo sâm Joža Skok, koji je povodom ocjene Šicelova rada samozatajno zapisao:

“Miroslav Šicel kao autohtoni Varaždinac zajedno s Vatroslavom Jagićem i Brankom Vodnikom ne čine samo značajan *varaždinski znanstveni trolist*, već u cjelokupnoj hrvatskoj znanosti o književnosti čini trolist najreprezentativnijih imena. Jer, Jagić je nesumnjivo začetnik znanstvenoga pristupa hrvatskoj književnosti, Vodnik utemeljitelj modernoga koncepta i metodologije njezina proučavanja, dok je Šicel

realizator suvremene koncepcije povijesti hrvatske književnosti, posebno novijih razdoblja.” (Isto, 296).

Ne bismo li, izrecimo ne samo prigodno, tom trolistu konačno mogli pridodati i vrsnoga antologičara i kritičara, ustrajnoga povjesničara novije i suvremene hrvatske književnosti danas zanemarenih područja, stručnjaka za dječju i omladinsku te kajkavsku književnost – Jožu Skoka. Uz možda još pokojega, poput veoma zaslužnih Zvonimira Bartolića ili Alojza Jembriha, na primjer.

Na kraju, naučimo i nešto od Skokove skromnosti: samozatajan i ustrajan, s planovima do kraja života (u posljednjem razgovoru s Mariom Kolarom otkrio je da želi raditi na leksikonu kajkavske književnosti), premda gotovo već zaboravljen na matičnom odsjeku (što je, čini se, izvjesna sudbina svih nas profesora na odlasku, paradigme i obrati tako se brzo smjenjuju da gotovo ništa od onoga što je još do jučer bilo aktualno znanje sutra neće opstati), djelo i djelovanje profesora Jože Skoka jednoga će dana možda biti otkriveno kao jedno manje nepoznato književno polje, odnosno kao povelik vrt kajkavske književnosti, koji su obrađivani njegovim rukama i marom, svojedobno rodili dobrom, probranom književnosti: hvala mu, u ime tog budućeg doba s manje tragičnim povijesnim usudom od našega, a nadajmo se – s više uravnoteženosti, pravde i dobrote, kojima su naš profesor, kao i naš kajkavski čovjek mentalno oduvijek nekako slavenski prirodno težili.

Zvonko Kovač